

Dawid Zagził

Organizacja i działalność Komitetu Powiatowego Polskiej Partii Robotniczej w powiecie mrągowskim w latach 1945–1948

Meritum 6, 103-130

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ORGANIZACJA I DZIAŁALNOŚĆ KOMITETU POWIATOWEGO POLSKIEJ PATRII ROBOTNICZEJ W POWIECIE MRĄGOWSKIM W LATACH 1945-1948

Z początkiem 1945 r. siły Armii Czerwonej przystąpiły do realizacji tzw. operacji wschodniopruskiej, mającej na celu ostateczne wyparcie wojsk niemieckich z terenu Warmii i Mazur. W nocy z 27 na 28 stycznia Sowieci zajęli Mrągowo, uruchamiając tym samym proces wdrażania przejściowej administracji wojennej¹.

Początków aktywności politycznej komunistów na tzw. Ziemiach Odzyskanych należy szukać wiosną 1945 r. 18 kwietnia utworzono w Olsztynie Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej (dalej: KW PPR). W ciągu kolejnych dni wyłoniono przyszłą kadrę kierowniczą; I Sekretarzem został Michał Sokołowski², a jego zastępcą delegat Komitetu Centralnego PPR (dalej: KC PPR) na Okręg Mazurski – Franciszek Rohatyński. W połowie maja 1945 r. olsztyńskie władze informowały KC o postępie organizacyjnym. Łączna liczba peeperowców w Okręgu Mazurskim miała wówczas nie przekraczać trzystu osób.

Zakładanie komórek partyjnych nie stanowiło łatwego zadania, o czym M. Sokołowski informował przełożonych:

Trzebaby [sic] przysłać chociaż 20 towarzyszy partyjnych, choć trochę wyrobionych, by obsadzić Prusy. Bo ci towarzysze, którzy zostali przysłani na pracę (14), większość na partyjną pracę nie nadają się. To są tow. partyjnie słabi, to znów chorzy rzekomo,

¹ Od VIII 1945 r. powiat mrągowski liczył trzynaście gmin – jedenaście wiejskich i dwie miejskie. Od I I 1946 r. obowiązywał nowy podział administracyjny, na mocy którego liczbę gmin wiejskich zredukowano do dziewięciu. Były to kolejno: Baranowo, Marcinkowo, Nawiady, Piecki, Rybno, Sorkwity, Ukta, Woźnice (Jarzębów) i Wyszembork. W dalszym ciągu istniały dwie gminy miejskie – Mikołajki i Mrągowo. Zob. *Mrągowo. Z dziejów miasta i powiatu*, red. A. Wakar i inni, Olsztyn 1975, s. 258–259.

² Przed przybyciem do Okręgu Mazurskiego M. Sokołowski był burmistrzem i I Sekretarzem Komitetu Powiatowego PPR [dalej: KP PPR] w Białej Podlaskiej. Na stanowisku I Sekretarza KW PPR w Olsztynie pozostał do 16 I 1946 r. Zastąpił go Ryszard Kalinowski, który pełnił tę funkcję od 17 I 1946 r. do 2 VIII 1948 r. Następnie I Sekretarzem KW mianowano byłego działacza Komunistycznej Partii Polski [dalej: KPP], przewodniczącego Związku Zawodowego Górników – Pawła Wojasa, który od 21 XII 1948 r. był dodatkowo zastępcą członka KC Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

lub nieroby, co trzeba ich w ogóle z tąd [sic] wygnać. Trzeba większość ważniejszych miast i powiatów osobiście objechać, by postawić Partię tak, jak się należy. Trzeba i to stanowczo przysłać do administracji, chociaż na Prusy 300 towarzyszy³.

Nie był to odosobniony przypadek kłopotów kadrowych KW. Tego typu skargi czy zarzuty wobec partyjnego aktywu znajdowały potwierdzenie w sprawozdaniach instruktorów KC, wizytujących (i „oceniających”) olsztyńskie struktury partii. Instruktor Stanisław Stachacz donosił: „W Komitecie Wojewódzkim jest brak ludzi, towarzysze, którzy pracują nie są zdyscyplinowani, tylko jak chcą, tak robią”⁴. W podobnym tonie wyrażali się inni:

Aparat administracyjny jest zbiurokratyzowany i skorumpowany. W Olsztynie Urząd Miejski handluje mieszkaniami. W Rastemborgu [ówczesna nazwa Kętrzyna – przyp. D.Z.] wicestarosta Peperowiec Owiarczuk handluje bydłem pomiędzy Białostockim a Mazurami, a starosta Jerzy Danur zajmuje się szabrem i wywozem na czym został przyłapany przez UBP. W większości powiatów jest podobnie⁵.

Jak widać, naświetlone przypadki cechowały działaczy szczebla wojewódzkiego i powiatowego, a nawet gminnego.

W związku z trudnościami, jakie napotykała „ludowa” władza na Warmii i Mazurach, KC postanowił jeszcze w maju 1945 r. „przerzucić na Ziemię Odzyskane nie mniej niż 25 tys. sprawdzonych członków partii”⁶. Dodatkowo sam tylko Okręg Mazurski polecono wzmocnić 200 działaczami z województwa białostockiego, 3500 z warszawskiego i 400 z lubelskiego⁷.

³ *Sprawozdanie z dotychczasowej pracy w Okręgu Mazursko-Olsztyńskim dla KC PPR, z 14 V 1945 r., podpisane przez I Sekretarza KW PPR w Olsztynie Michała Sokołowskiego.*, w: W. Brenda, *Początki działalności Polskiej Partii Robotniczej na Warmii i Mazurach. Dokumenty z lat 1945–1946*, Rocznik Mazurski, t. XIV/2010, s. 124.

⁴ *Sprawozdanie instruktora KC PPR St. Stachacza z wyjazdu do Olsztyna w dniach 18–21 VI 1945 r.*, w: *ibidem*, s. 127.

⁵ *Sprawozdanie instruktora Felczaka z pobytu na terenach mazurskich w czasie od 19 do 29 VIII 1945 r.*, w: *ibidem*, s. 138.

⁶ *Uchwała plenum KC PPR w sprawie akcji przesiedleńczej i osadniczej na Ziemiach Odzyskanych*. Warszawa, 26 V 1945 r., w: *PPR PPR. Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego VIII 1944–XII 1945*, Warszawa 1959, s. 159.

⁷ *Okólnik KC PPR „W sprawie akcji przesiedleńczej i osadniczej na Ziemiach Odzyskanych”*, w: *ibidem*, s. 167; Mimo wsparcia miejscowych szeregów, na zebraniu Egzekutywy KW w VIII 1945 r. stwierdzano: „[...] ludzie przyjeżdżający z polecenia KC do dyspozycji K-tu Wojewódzkiego na ogół są źle poinformowani o tutejszych warunkach. Po stwierdzeniu w terenie ciężkich warunków organizacyjnych i życiowych, większość przysłanych tu towarzyszy

Wobec powyższych od czerwca 1945 r. przystąpiono do formowania sieci komórek terenowych PPR⁸. Komitety powiatowe zakładano kolejno: w czerwcu – w Biskupcu, Morągu, Nidzicy, Ostródzie, Suszu, Szczytnie i Węgorzewie; w lipcu – w Lidzbarku Warmińskim, Mrągowie i Pasłęku; we wrześniu – w Olsztynie (powiat); w październiku – w Górowie Iławieckim; w listopadzie – Bartoszycach i Kętrzynie; w grudniu – w Braniewie⁹. Do końca 1945 r. szeregi partyjne na Warmii i Mazurach liczyły ok. 2,5 tys. członków¹⁰.

Pierwsze (udokumentowane) zebranie organizacyjne działaczy PPR z Mrągowa¹¹ odbyło się 13 lipca 1945 r. w lokalu tamtejszego Starostwa Powiatowego. Obecnych było siedmiu członków (trzech reprezentowało Komitet Obwodowy), którzy podjęli decyzję o utworzeniu Komitetu Powiatowego¹². Stanowiska I i II Sekretarza przypadły kolejno Janowi Kuchcie¹³

---

porzucą swoje placówki i wraca do Warszawy. Chcąc się usprawiedliwić w KC tłumacząc [sic] swój powrót niemożnością urzędowania się w terenie, wynikającą rzekomo z niewłaściwego ustosunkowania się do nich K–tu Wojewódzkiego oraz brakiem opieki ze strony tegoż w stosunku do przyjezdnych towarzyszy. Aby położyć kres temu stanowi, utrudniającemu normalny rozwój pracy organizacyjnej Komitetu Woj[ewódzkiego] postanowiono wystosować do KC list, wyjaśniający właściwy stan rzeczy”. Zob.: Archiwum Państwowe w Olsztynie, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej [dalej: APO, KW PPR], 1073/3, k. 5, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Olsztynie, 10 VIII 1945 r.

⁸ W omawianym czasie istniały jedynie powołane w IV 1945 r. Komitet Miejski PPR w Olsztynie oraz Komitet Powiatowy PPR w Giżycku.

⁹ M. Płotek, *Trudne początki. Okręg Mazurski w latach 1945–1946*, Dąbrówno 2011, s. 123; E. Wojnowski, *Warmia i Mazury w latach 1945–1947. Życie polityczne*, Olsztyn 1970, s. 75.

¹⁰ E. Wojnowski, *Warmia i Mazury*, s. 76. Podana liczba jest prawdopodobnie zawyżona. Świadczyć o tym mogą dane z innych miesięcy. Przykładowo dla VII 1945 r. E. Wojnowski podaje liczbę 839 członków PPR w Okręgu Mazurskim, podczas gdy w sprawozdaniu o stanie partii na tym obszarze za okres do 10 VII 1945 r. widnieje liczba 661 członków. *Informacja o stanie PPR w Okręgu Mazurskim (VII 1945 r.)*, w: W. Brenda, op. cit., s. 132. Często pomyłki wynikały z błędnej dokumentacji. W sprawozdaniu Wydziału Personalnego KW z XI 1947 r. czytamy: „[...] w ubiegłym miesiącu stwierdzono, iż w Komitetach Powiatowych znajdują się kwestionariusze jeszcze z 1946 r., konsekwencją tego jest fakt, że w Wydziale Personalnym okazało się brak około 40% ankiet personalnych. W ewidencji naszej figurowało około 6000–7000 martwych dusz”. Zob.: ibidem, s. 121.

¹¹ Oficjalnie nazwa Mrągowo zaczęła obowiązywać od V 1946 r. Do tego czasu używano spolszczonych nazw: Żądzbork, Żądzbork, Zadzborck lub Zadsbork, będących pochodnymi od niemieckiego Sensburg. Zob.: *Zarządzenie Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. o przywróceniu i ustaleniu urzędowych nazw miejscowości*, Monitor Polski, 1946, nr 44, poz. 85.

¹² Przez cały okres istnienia KP PPR w Mrągowie mieścił się przy ulicy Żeromskiego 4.

¹³ Jan Kuchta, ur. w 1916 r.; ukończył siedem klas szkoły powszechnej. Przed wojną działał w Komunistycznym Związku Młodzieży Polskiej. Do PPR wstąpił 14 III 1945 r. Na stanowisku

oraz Józefowi Zgódce¹⁴, a pozostałych obiecano wyłonić na kolejnych zebraniach. Protokoły z posiedzeń plenarnych wskazują na systematyczny wzrost liczby miejscowych aktywistów, co umożliwiało uzupełnienie stanu etatowego. W pierwszych dniach sierpnia 1945 r. mrągowskie struktury partii liczyły osiemnastu działaczy, z czego tylko pięciu posiadało legitymacje. Stopniowo dostrzegano także potrzebę organizacji kół na wsi oraz w zakładach pracy. Do końca 1945 r. w powiecie mrągowskim powstało łącznie trzynaście komórek PPR, m.in. w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP), Komendzie Powiatowej Milicji Obywatelskiej (KP MO) czy w Starostwie Powiatowym¹⁵. Przedstawiciele tych „instytucji” podporządkowali sobie struktury Komitetu, zwłaszcza w początkowym okresie jego działalności – pod koniec 1945 r. KP PPR w Mrągowie opierał się (oprócz obu sekretarzy) na: trzech przedstawicielach Starostwa, dwóch milicjantach i dwóch pracownikach miejscowego PUBP¹⁶. Późniejsze rozszady personalne nie zmieniły zasadniczo układu sił w KP, którego trzon opierał się na etatowych pracownikach Komitetu oraz działaczach z administracji, MO i UB. Nietypową wydaje się być przy tym kwestia wyłonienia Egzekutywy. Po raz pierwszy próbowano tego dokonać 23 września 1945 r., jednak wstrzymano się z wyborem, argumentując to przyjęciem nowych członków do KP. Wówczas zapowiedziano, że do powołania tego organu dojdzie na kolejnym zebraniu. Planów tych nie zrealizowano ani w dniu posiedzenia (5 października), ani w ogóle do końca 1945 r.! Ostatecznie w skład Egzekutywy KP – wybranej dopiero 30 stycznia 1946 r. – weszli:

I Sekretarza KP PPR w Mrągowie pozostał do I 1946 r. Następnie stanął na czele KP PPR w Bartoszycach, którym kierował do 1 VIII 1946 r.

¹⁴ Józef Zgódka, ur. 16 I 1909 r. w Starejwsi; ukończył dwie klasy seminarium nauczycielskiego. Przed wojną działał w Związku Związków Zawodowych (ZZZ) i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS). Członkiem PPR został 16 V 1945 r. Początkowo II, a następnie I Sekretarz KP PPR w Mrągowie. Od V 1946 r. pełnił także funkcję przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej (PRN). Za działalność partyjną 4 VI 1948 r. został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

¹⁵ APO, KW PPR, 1073/68, k. 10, Spis sekretarzy komórek partyjnych w powiecie mrągowskim, 31 XII 1945 r.

¹⁶ Skład uzupełniał kierownik młyna ze wsi Szestno. APO, Komitet Powiatowy PPR [dalej: KP PPR] w Mrągowie, 1083/8, k. 2, Blankiet sprawozdawczy o składzie KP [prawdopodobnie za XI 1945 r.].

J. Zgódka, Czesław Krzewiński¹⁷, Kazimierz Krowicki¹⁸, Stanisław Lewiński¹⁹ i Andrzej Karpiński²⁰. Z tego grona jedynie J. Zgódka utrzymał się w Egzekutywie do formowanego końca jej samej i PPR w ogóle, tj. do grudnia 1948 r.

Podczas I Zjazdu PRR (6–13 grudnia 1945 r.) uchwalono, że „Najwyższą władzą całej partii jest zjazd”²¹. Zapis ten miał swój wymiar centralny i nadrzędny wobec szeregów partyjnych w całym kraju. W rzeczywistości jednak organami, które – mówiąc wprost – rządziły partią, były Biuro Polityczne i KC. Mimo tego, w celu bieżącego monitorowania pracy w terenie, polecono zwoływać („nie rzadziej niż raz na rok”) konferencje partyjne z udziałem lokalnych działaczy. Ponad trzy i pół roczny okres istnienia KP w Mrągowie przyniósł łącznie pięć zjazdów tamtejszego aktywu: 31 marca i 18 sierpnia 1946 r., 30 marca 1947 r., 23 maja i 17 listopada 1948 r. Tym, co je łączyło i w istocie stanowiło nadrzędny cel zwoływania, były wybory miejscowych władz, komisji czy delegatów, a także sprawozdania z działalności KP oraz podległych mu komitetów i komórek PPR. Podobnie jak w przypadku posiedzeń (narad) plenarnych, zwoływane konferencje często miały swój wydzźwięk centralny. Dotyczyło to m.in. zbliżających się wyborów (wraz z ich wynikami) czy też tzw. zjazdu zjednoczeniowego PPR i PPS.

Wraz z napływem nowych członków i poszerzaniem szeregów partyjnych krystalizowała się wewnętrzna struktura KP. Ostatecznie utworzono przy nim następujące referaty: administracyjno-samorządowy, kobiecy, komunikacyjny (kolejowy), organizacyjny, personalny, propagandy, przemysłowy, rolny oraz zawodowy. Przez cały okres istnienia Komitetu nie powołano przewidzianego

¹⁷ Czesław Krzewiński, ur. 6 IX 1912 r. w Warszawie. Przed wojną działał w sanacyjnej Organizacji Młodzieży Pracującej, a następnie w Komunistycznym Związku Młodzieży Polskiej. Po zajęciu Podlasia przez Armię Czerwoną pracował m.in. w białostockiej elektorowni. Do PPR wstąpił w VIII 1944 r., by od XII t.r. pełnić funkcję pełnomocnika ds. kontyngentów opałowych w Bielsku Podlaskim. 23 IV 1945 r. mianowany starostą powiatu mrągowskiego (w praktyce stanoiwsko to objął 28 V). Wielokrotnie posądzano o szabrownictwo i rekwizycję powojennego mienia, został odwołany 28 XI 1947 r. przez ministra Ziem Odzyskanych.

¹⁸ Jego biogram zob.: s. 18, przypis 68.

¹⁹ Stanisław Lewiński, ur. w 1893 r.; z zawodu nauczyciel. W PPR od 1 VI 1945 r. W omawianym czasie był kierownikiem miejscowego oddziału Spółdzielni „Społem”.

²⁰ Andrzej Karpiński, ur. 31 I 1903 r. w Wilnie; ukończył trzy klasy gimnazjum. Z zawodu technik budowlany. Przed wojną należał do ZZZ. W PPR od 17 X 1945r. Pełnomocnik akcji siewnej, a także wiceprzewodniczący Powiatowej Rady Związków Zawodowych (PRZZ) i członek Prezydium PRN.

²¹ *Statut Polskiej Partii Robotniczej, uchwalony na I Zjeździe PPR. Warszawa, 12 XII 1945 r., w: PPR. Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki, s. 233.*

w „Statucie PPR” referatu szkolnictwa i wychowania. Bieżące tematy dotyczące edukacji podejmowane były albo na posiedzeniach plenarnych, albo podczas zebrań Egzekutywy²².

Działalność poszczególnych komórek KP wymierzona była we wszystkie możliwe dziedziny życia, poczynając od administracji, poprzez aspekty społeczno-polityczne, kończąc na przemyśle i rolnictwie, a więc najważniejszych filarach gospodarki. Ich współtworzenie, a następnie stopniowe, zaplanowane przejmowanie przez partię, nie byłoby możliwe, gdyby nie prowadzona na szeroką skalę, różnorodnymi metodami i przy użyciu wszelkich dostępnych do tego środków akcja propagandowa. Związane z nią kwestie regulował wydany w marcu 1945 r. okólnik KC *W sprawie pracy wydziałów propagandy*, który za konieczne nakazywał „natychmiastowe przystąpienie do pracy wydziałów propagandy przy komitetach wojewódzkich”²³. Wobec komitetów powiatowych dodatkowo ustanawiano odpowiednio przeszkolonych instruktorów. O ile olsztyński Wydział Propagandy utworzono natychmiast po powstaniu KW, o tyle wspomniany instruktor zasilił szeregi mragowskiego KP dopiero w lipcu 1946 r.! Do tego czasu nad „pozyskiwaniem mas” czuwało lokalne gremium partyjne. Ostatecznie instruktorem propagandy został doświadczony, przedwojenny komunista – Wawrzyniec Lis²⁴. Z chwilą jego przybycia do Mrągowa agitacja w terenie miała przynosić oczekiwane rezultaty²⁵.

Tworzenie nowych struktur w terenie wymagało zespolenia dwóch podstawowych czynników – odpowiedniego „aktywu”, który sprosta zadaniu „akcji werbunkowej”, oraz podatnych na hasła tej akcji środowisk, a więc

²² Od 1 VIII 1947 r. pieczę nad szkolnictwem i sprawami edukacji w powiecie sprawował inspektor szkolny lokalnego Inspektoratu Oświaty – Franciszek Sikora. Szerzej o jego życiu i działalności zob.: M. Kowalczyk, *Franciszek Sikora (1905–1977) – nauczyciel, inspektor, kurator oświaty*, Mrągowskie Studia Humanistyczne, t. 3/2001, s. 67–78.

²³ Okólnik KC PPR „*W sprawie pracy wydziałów propagandy*”. Warszawa, 30 III 1945 r., w: PPR. *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki*, s. 110–111.

²⁴ Wawrzyniec Lis, ur. 10 VIII 1910 r.; ukończył siedem klas szkoły powszechnej; z zawodu górnik. Przed wojną działał w Komunistycznej Partii Francji. W PPR od 15 XI 1945 r. Odbył miesięczny kurs propagandowy szkoły partyjnej w Łodzi. W strukturach KP utrzymał się do X 1948 r.

²⁵ Niezmiernie słabo miejscowe władze oceniały tamtejszy Urząd Informacji i Propagandy (dalej: UIiP). W X 1946 r. donoszono: „Praca propagandy państwowej w terenie nie przejawia się absolutnie, pomimo że zatrudnionych jest 5 osób, to wszyscy siedzą w lokalu, a w teren nikt nie wyjeżdża. Ludność wiejska zaś zarzuca ich pytaniami czy oni tylko znają wieś przed wyborami [...] Porządnym by było ażeby poruszyć odpowiednią sprężynę, żeby ta odpowiednio zareagowała na pracowników informacji i propagandy w powiecie Mrągowa”. Zob.: APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/24, k. 8, Sprawozdanie Referatu Propagandy [X 1946 r.]. Z pewnością nie bez znaczenia był fakt, iż na czele UIiP stał działacz PPS.

grup społecznych dających się pozyskać. W przypadku tego pierwszego, na co zwrócono już uwagę, niemal od początku istniał problem związany z brakiem należycie przeszkolonych kadr. Jak się okazuje, niedobór „właściwego” aktywu na Warmii i Mazurach nie był czymś przejściowym. W kwietniu 1946 r. olsztyński KW informował: „Przedewszystkiem [sic] szczupłość kadrów na powiatach [sic], za powolne wyciąganie z dołów partyjnych nie pozwala nam na szybki rozrost organizacji partyjnych i na dokonanie przełomu w pracy w takim znaczeniu jak byśmy sobie tego życzyli”²⁶. Problem nie dotyczył wyłącznie partyjnych „dołów”. W tym czasie zauważono, że „towarzysze na stanowiskach sekretarzy powiatowych w zasadzie nic nie robią. Upijają się raczej niż pracują”²⁷. Podobnie było rok później: „częste [są] wypadki zaniedbania się w pracy aktywistów partyjnych. Trzeba obsadzić nowymi sekretarzami 3 powiaty. Jest to zagadnienie palące, gdy jednocześnie daje się odczuć brak kandydatów na te stanowiska”²⁸. Podsumowując powyższe, stwierdzano: „[O ile] teraz jeszcze będziemy wyrozumiali na poziom umysłowy pewnych sekretarzy, to na poziom moralny będziemy bezwzględni”²⁹. Komentarz do powyższych słów wydaje się zbędny.

Nad pracami organizacyjnymi mrągowskiego KP czuwał I Sekretarz J. Zgódk. Wkrótce jednak – wraz ze wzrostem liczby członków i komórek partyjnych – utworzono referat, którego sprawozdania (zarówno te dla KP, jak i te dla KW) przygotowywane były przez wyznaczonego w tym celu instruktora organizacyjnego. Prawdopodobnie od marca bądź kwietnia 1946 r. stanowisko to pełnił Kazimierz Siewierz³⁰, a od 1 maja 1948 r. Henryk Oktaba³¹. Na podstawie dokumentów Referatu Organizacyjnego nakreślono proces rozbudowy struktur PPR w powiecie, prezentując przy tym stan liczebny członków oraz ilość komórek i komitetów.

²⁶ *Fragment dokumentu z 15 kwietnia 1946 r., podpisanego przez I sekretarza KW PPR w Olsztynie Ryszarda Kalinowskiego, przygotowanego w związku z II Konferencją Wojewódzką PPR w Olsztynie*, w: W. Brenda, op. cit., s. 156.

²⁷ APO, KW PPR, 1073/3, k. 26, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PRR w Olsztynie, 1 III 1946 r.

²⁸ APO, KW PPR, 1073/3, k. 64, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Olsztynie, 18 II 1947 r.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Kazimierz Siewierz, ur. 24 II 1905 r. w Sosnowcu; ukończył siedem klas szkoły powszechnej. Z zawodu hutnik. Przed wojną działał w związkach zawodowych przemysłu chemicznego. Do PPR wstąpił 5 II 1945 r. Od 27 III 1947 r. pełnił funkcję I Sekretarza Komitetu Miejskiego PPR w Mrągowie. W 1950 r. został referentem do spraw wyznań w PRN.

³¹ Henryk Oktaba, ur. 20 II 1924 r. w Majdanie; wcześniej pełnił funkcję I Sekretarza Komitetu Gminnego PPR w Sępopolu.

Tabela 1. Kwartalny wykaz rozwoju struktur PPR w powiecie mrągowskim w latach 1945–1948

ROK	MIESIĄC	LICZBA CZŁONKÓW	LICZBA KOMÓREK I KOMITETÓW* PPR W POWIECIE
1945	listopad	88	11
	grudzień	94	13
1946	marzec	173	20
	lipiec	321	27
	listopad	472	27
1947	marzec	643	56
	lipiec	796	56
	listopad	935	56
1948	marzec	1165	89
	lipiec	1313	110
	listopad	1259	112

* Bez uwzględnienia KP PPR w Mrągowie.

Źródło: APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/7, k. 130, 158, 182; 1083/8, k. 3, 5, 12, 21, 31, 62, 70; APO, KW PPR, 1073/69, k. 81.

Dane zamieszone w Tabeli 1 świadczą o stopniowym rozwoju partii w powiecie mrągowskim już od końca 1945 r. O ile w roku następnym można mówić o dalszym, systematycznym poszerzaniu struktur, o tyle w roku 1947 nastąpił gwałtowny wzrost liczby członków PPR. Spowodowane to było m.in. zakładaniem komitetów gminnych, a także przyspieszeniem procesu tworzenia kół partyjnych w mieście i na wsi. Należy przy tym zaznaczyć, że w większości przypadków napływ nowych członków wynikał bardziej z konformizmu lokalnej społeczności, a niżeli z nagłej akceptacji systemu. Nie mniej tendencja wzrostowa trwała mniej więcej do połowy 1948 r. Wówczas nastąpił pewnego rodzaju „regres” (związany głównie z tzw. czystką szeregow partyjnych³²),

³² W omawianym czasie, tj. w latach 1945–1948, największe „czystki” wewnątrz PPR przeprowadzono przed referendum (VI 1946 r.), wyborami do Sejmu Ustawodawczego (I 1947 r.) oraz przed tzw. zjednoczeniem z PPS (XII 1948 r.). W wyniku tych ostatnich, wielu działaczy – w tym prominentów z Biura Politycznego i KC – usunięto z powodu tzw. odchylenia prawnicowo-nacjonalistycznego. Szerzej na ten temat zob. m.in.: R. Spałek, *Komuniści*

co w żadnym przypadku nie oznaczało przerwania bądź wstrzymania działań zmierzających do pozyskania przez partię kolejnych grup społecznych.

Szczegółowe odtworzenie składu personalnego mrągowskiego aktywu uniemożliwią, po raz kolejny, liczne luki w dokumentacji. Z zachowanych informacji wynika jednak, że do września 1947 r. KP w Mrągowie tworzyły łącznie 32 osoby (większość okresowo). 94% tej liczby stanowili mężczyźni. Jedynymi kobietami, które swego czasu zasilaly lokalny Komitet były Helena i Irena Witkowskie³³. Średnia wieku członków KP (w okresie od lipca 1945 r. do września 1947 r.) wynosiła 34 lata, przy czym najstarszy w kierownictwie działacz miał lat 52, a najmłodszy – niespełna 22. Nieliczni posiadali wykształcenie średnie, natomiast zdecydowana większość kończyła edukację na szkole podstawowej bądź gimnazjum. Godna uwagi jest kwestia uczestnictwa – trudno jednak stwierdzić, czy było to uczestnictwo aktywne czy wyłącznie bierne – miejscowych działaczy w przedwojennym i „okupacyjnym” życiu społeczno-politycznym. O ile znaleźć można osoby należące w okresie międzywojennym do ZZZ lub partii politycznych (głównie KPP), o tyle garstka z nich miała odnotowaną przynależność do jakiejkolwiek organizacji w latach 1939–1945³⁴. Być może znajdowali się i tacy, którzy zasilali wówczas szeregi organizacji niepodległościowych, jednak z obawy przed represjami woleli ów fakt zataić. Symptomatyczny jest również tzw. podział klasowy członków KP. W blankietach sprawozdawczych o składzie Komitetu, w rubryce „zawód” zazwyczaj widniało słowo „robotnik”. Często jednak określano dokładnie, czym się dany towarzysz parał. Byli więc buchalterzy, hutnicy, monterzy, stolarze, ślusarze, a nawet górnik. Wyjątek stanowiły wolne zawody i urzędnicy państwowi (głównie nauczyciele). Wspomnieć też trzeba o słabej reprezentacji lokalnych gmin i wsi w składzie KP. Na podaną liczbę 32 członków zaledwie w pięciu przypadkach były to osoby mieszkające lub pracujące poza Mrągowem. Onajdujemy w nich: wójtów z gmin Baranowo i Marcinkowo, dyrektora szkoły podstawowej w gminie Wyszembork, a także kierownika młyna oraz

---

przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956, Warszawa 2014.

³³ Helena Witkowska, ur. w 1915 r.; wykształcenie średnie. Do PPR wstąpiła 18 I 1946 r. W mrągowskim KP pełniła funkcję maszynistki. Do XI 1946 r. wchodziła także w skład Egzekutywy KP. Wykluczona z szeregów partyjnych w X 1948 r. Irena Witkowska, ur. w 1921 r.; wykształcenie średnie. W PPR od 12 I 1946 r. Pracowała jako sekretarka w Starostwie Powiatowym. Wchodziła w skład KP.

³⁴ Byli to: Stanisław Stasiak (Bataliony Chłopskie), W. Lis (Komunistyczna Partia Francji), Bolesław Drożdż, Władysław Kapuścik i Józef Kosiński (wszyscy z Armii Ludowej).

zarządcę majątku w Szestnie. Pozostali zatrudnieni byli w najważniejszych instytucjach, organizacjach, urzędach i zakładach pracy na obszarze miasta.

Tak kształtujący się wizerunek mrągowskiego aktywu odnieść można jedynie do kadry KP. Spróbujmy zatem nakreślić obraz struktur partyjnych w wymiarze powiatowym i gminnym.

Na podstawie przygotowanego w 1948 r. przez KP wykazu działaczy, którzy otrzymali stałe legitymacje partyjne, wynika, że średnia wieku osób decydujących się na czynny udział w szeregach PPR wynosiła niespełna 34 lata. Dla samej gminy Mrągowo średnia ta była o sześć lat niższa. Natomiast w przypadku gmin wiejskich wyrażało się to następująco: Baranowo – 39 lat, Marcinkowo – 35, Nawiady – 37, Piecki – 37, Rybno – 33 lata, Sorkwity – 39, Ukta – 35, Woźnice (Jarzębów)³⁵ – 29, Wyszembork – 34 lata. Odsetek „aktywistek” wynosił: w gminie Mrągowo – 10%, w gminach wiejskich (łącznie) – 9%, przy czym najwięcej było ich w Wyszemborku i jego okolicach (17%)³⁶. Tabela 2 przedstawia tzw. przynależność klasową, a więc czynnik nader istotny dla władzy. Zaznaczyć tu trzeba, iż przedstawione w niej dane odnoszą się do ogólnej liczby członków w powiecie, nie zaś jedynie do posiadających stałe legitymacje.

Tabela 2. Charakterystyka społeczna członków PPR powiatu mrągowskiego w latach 1945–1948

ROK	MIESIĄC	LICZBA CZŁONKÓW PPR W POWIECIE				
		RAZEM	ROBOTNICY	CHŁOPI	PRACOWNICY UMYSŁOWI	INNI*
1945	listopad	88	43	32	13	–
1946	listopad	472	184	220	28	40
1947	listopad	935	345	382	109	99
1948	listopad	1259	343	486	259	171

* W skład tej grupy wchodził m.in. handlowcy, kupcy i rzemieślnicy.

Źródło: APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/8, k. 3, 31; APO, KW PPR, 1073/68, k. 100; 1073/69, k. 150.

³⁵ Nazwa „Jarzębów” obowiązywała od 1 I do 4 III 1946 r. Mimo to wielokrotnie pojawia się w dokumentacji KP jako określenie gminy bądź wsi Woźnice.

³⁶ APO, KW PPR, 1073/69, k. 42–52, Wykaz członków PPR, którzy otrzymali stałe legitymacje partyjne KP PPR w Mrągowie. W zestawieniu brak jest danych dotyczących gminy miejskiej Mikołajki.

Z informacji zamieszczonych w Tabeli 2 sformułować można następujące wnioski. Po pierwsze, wraz ze wzrostem liczebnym partii w powiecie stopniowo zmieniała się skala udziału poszczególnych klas społecznych w jej szeregach. Rzecz jasna, prym wiodły środowiska robotnicze i chłopskie, jednak przedstawiciele wsi stali się pod koniec 1946 r. grupą dominującą, z której budowano lokalne ogniwa PPR, przede wszystkim w postaci kadr komitetów gminnych. Niemalą rolę odegrała przy tym przewaga ludności wiejskiej nad miejską, co też przekładało się na możliwości i zakres pozyskiwania nowych członków z obu tych grup. Po drugie, partia wzmogła wysiłki (głównie propagandowe) wobec pracowników umysłowych zamieszkałych na terenie powiatu. Stosowne zalecenia płynące z KC i KW zaczęły przynosić widoczne rezultaty w 1947 r. Wiązało się to m.in. z akcjami agitacyjnymi KP, polegającymi na przenoszeniu haseł partyjnych w sferę miejscowej „inteligencji”. Liczebny wzrost członków PPR w latach 1947–1948 nastąpił jednak nie tylko w środowisku pracowników umysłowych, lecz również w kręgach handlowców, kupców i rzemieślników³⁷.

Specyfika Warmii i Mazur, jak również fakt, że były to tereny wchodzące w skład tzw. Ziem Odzyskanych powodowały, że do podanych wyżej „warstw” lokalnego społeczeństwa można było dodać jeszcze jedną – bardziej „etniczną” niż „klasową” – grupę mieszkańców, czyli Mazurów. Ci z autochtonów, którzy nie ulegli powojennym wysiedleniom, podlegali w tym samym stopniu (przynajmniej oficjalnie) nowym prawom i obostrzeniom, co ludność napływowa z centralnej części kraju.

Z chwilą zakończenia działań wojennych w granicach powiatu mrągowskiego znajdowało się największe skupisko osób pochodzenia mazurskiego spośród całego województwa olsztyńskiego. Prowadzona od 1946 r. akcja weryfikacji narodowościowej miała na celu postawienie znaku równości między „Mazurami” a „Polakami miejscowego pochodzenia”, niejako „wyłączając” z grona tych pierwszych ludność niemiecką. Według stanu na dzień 1 września 1946 r. powiat mrągowski zamieszkiwało 34 119 osób, z tego: repatriantów – 1 164, przesiedleńców – 6 192, Polaków (autochtonów) – 6 879, Niemców – 19 584, przy czym zaznaczyć trzeba, iż proces weryfikacji trwał do połowy 1949 r.³⁸ Przybliżone liczby świadczą o tym, że autochtoni rzeczywiście

³⁷ Informacje dotyczące członków PPR z XI 1945 r. przewidywały podział jedynie na robotników, chłopów i pracowników umysłowych. Stąd też brak w rubryce „inni” danych pochodzących z tego okresu.

³⁸ A. Sakson, *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań 1998, s. 95–96.

tworzyli pokaźną część lokalnego społeczeństwa, stając się wobec tego kolejnym środowiskiem, które odpowiednio zinfiltrowane i zmanipulowane mogło pomóc rządzącemu obozowi w procesie utrwalania „demokracji ludowej” w Polsce. Szybko okazało się, że pozyskanie nowych członków spośród ludności mazurskiej było nie tyle niemożliwe, co żmudne, a nieraz iście kłopotliwe. Wizytująca w czerwcu 1946 r. olsztyński KW instruktorka KC w taki oto sposób przedstawiła panujące w powiecie mrągowskim relacje na linii Mazurzy–PPR:

Nastroje ludności [autochtonicznej] zostały spowodowane wrogim postępowaniem w stosunku do niej przez wojsko nasze, napływową ludność z Wileńszczyzny i niewłaściwym postępowaniem naszych czynników bezpieczeństwa. Mianowicie **potraktowano autochtonów jako Niemców, rugowano ich z gospodarki, grabiono, co powtarza się jeszcze teraz** [podkreśl. – D.Z.]³⁹.

Tego typu postępowania można by tłumaczyć tym, iż w omawianym czasie władze komunistyczne dopiero co przystąpiły do akcji weryfikacyjnej. Okazuje się jednak, że problemy wynikające z chęci pozyskania przez PPR miejscowej ludności autochtonicznej przewijały się nieustannie zarówno przed weryfikacją, jak i po formalnym jej zakończeniu. Próbujący założyć w grudniu 1945 r. komórkę PPR w zakładach krawieckich i szewskich J. Zgódka stwierdził, że z całej załogi zaledwie jeden to Polak, podczas gdy resztę stanowić mieli „starcy mazurzy”. Na propozycję sekretarza, aby wstąpili oni do partii, stanowczo oznajmili, że „Hitler przez swoje organizacje wyprowadził ludzi że boso chodzą to oni już w życiu nie będą nigdzie należeli”⁴⁰. Z kolei działacz nadzorujący proces formowania koła PPR we wsi Nida (gmina Ukta) donosił:

Ludność: zauważono u zebranych niechęć i bojaźliwość tematy poruszali o krowach i koniach, lecz nie dyskutowali; zauważono wśród pracowników tartaku w Nidzie i to polacy [sic] którzy mają stanowiska odpowiednie w pracy, iż sami nie popierali Polskiej Partii Robotniczej coś sobie pod nosem bękali [sic] i nie chcieli się zapisywać, a **ludność mazurska to widząc że prawdziwi polacy [sic] nie mają zaufania się wpisać, to i oni nie chcieli przystąpić do werbowania na członków**

³⁹ *Sprawozdanie (L. Rewińskiej?) z pobytu w Komitecie Wojewódzkim w Olsztynie w czasie od 16 do 20 czerwca 1946 r.*, w: W. Brenda, op. cit., s. 166.

⁴⁰ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/2, k. 16, Protokół z posiedzenia KP PPR, 22 XII 1945 r.

[podkreśl. – D.Z.]. Wyczuć można że wśród pracowników tego tartaku tkwi reakcjonalna propaganda [sic]⁴¹.

Nakreślone przykłady oporu autochtonów wobec prób masowego wcielania ich do PPR nie stanowiły pojedynczych czy sporadycznych przypadków. Kierownictwo mrągowskiego KP systematycznie odnotowywało wszelkie animozje i problemy natury społeczno-gospodarczej, które miały dotyczyć „prawdziwych mieszkańców” ze strony Mazurów. Dużo częściej jednak omijano milczeniem bierność, czy wręcz jawną niechęć ludności mazurskiej do spraw natury politycznej.

Komunistyczna władza nie dopuszczała do istnienia jakiegokolwiek sfery życia, w której mieszkańcy „ludowej” Polski mogliby rzeczywiście poczuć się jako obywatele suwerennego i wolnego państwa. Nadzorowano wszelkie formy relacji międzyludzkich, w tym i te, które wyrażały się w postaci szeroko rozumianych związków czy organizacji społecznych. Nad funkcjonowaniem i organizacją związków w województwie pieczę sprawowała Okręgowa Komisja Związków Zawodowych (OKZZ). W marcu 1946 r. w olsztyńskim kierownictwie PPR dyskutowano o możliwości wykorzystania związków w procesie pozyskiwania nowych członków z terenów miejskich⁴². Niemal w tym samym czasie, 26 lutego, utworzono w Mrągowie Powiatową Radę Związków Zawodowych (PRZZ). Zgodnie z pierwszym zachowanym wykazem liczyła ona sześciu członków: trzech z PPR, dwóch z PPS i jednego bezpartyjnego⁴³. W połowie 1947 r. organizacje związkowe w powiecie tworzyło 1031 osób⁴⁴, skupionych w jedenastu komórkach – oddziałach związkowych (nie włączając w to PRZZ), spośród których w co najmniej sześciu przypadkach na czele zarządów stali członkowie PPR bądź PPS. Do końca 1947 r. związki zawodowe w powiecie mrągowskim liczyły łącznie 1204 członków (190 z PPR),

⁴¹ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/16, k. 96, Sprawozdanie ze spotkania organizacyjnego koła PPR w Nidzie, 11 II 1948 r.

⁴² „Tow. Sokołowski poruszył sprawę pracy w Związkach Zawodowych gdyż twierdzi, że poprzez związki będziemy mogli przyciągać ludzi do naszej partii w mieście, na wsi zaś przez Samopomoc Chłopską”. Zob.: APO, KW PPR, 1073/3, k. 26, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Olsztynie, 1 III 1946 r.

⁴³ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/27, k. 1, Sprawozdanie zawodowe [XI 1946 r.]. Z PPR byli to: Jan Kalinowski (członek), Władysław Kapuścik (z-ca przewodniczącego) i A. Karpiński (sekretarz).

⁴⁴ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/27, k. 4, Sprawozdanie dla Wydziału Zawodowego KW PPR w Olsztynie [VI 1947 r.].

skupionych w trzynastu oddziałach.⁴⁵ W lipcu 1948 r. na terenie powiatu istniało już dwadzieścia oddziałów związkowych (trzydzieści z samego Mrągowa) zrzeszających 1796 osób, z czego pepeerowców było 339⁴⁶. Z kolei zestawienia sporządzone pod koniec 1948 r. wykazały istnienie zaledwie trzynastu – w porównaniu do danych z lipca tego roku – oddziałów, które dodatkowo miały funkcjonować wyłącznie w Mrągowie. Podawano przy tym liczbę 1825 związkowców, z pośród których 414 posiadało status członka PPR⁴⁷. Okazuje się więc, że w pierwszych latach po zakończeniu wojny powiatowe kadry związkowe nie zostały zdominowane przez osoby powiązane z obozem władzy. W ostatnich tygodniach istnienia PPR średnio co trzeci członek jej mrągowskich szeregów należał do któregoś z lokalnych oddziałów związkowych.

Plany kolektywizacji i przejmowania ośrodków przemysłowych polskiej wsi (młyny, mleczarnie, gorzelnie) wymagały skupienia jej mieszkańców w jednej, nadrzędnej organizacji, która pod przykrywką niesienia pomocy lokalnej spółdzielczości będzie *de facto* realizować założenia komunistów. Organizacją tą stał się powołany w grudniu 1944 r. Związek Samopomocy Chłopskiej (dalej: ZSCh). Pierwsze wzmianki dotyczące działalności ZSCh w powiecie mrągowskim pochodzą z października 1945 r. i odnoszą się do istnienia zarządów gminnych w miejscowościach Piecki, Nawiady oraz Szestno. Wówczas też wybrano Zarząd Powiatowy ZSCh, na czele którego stanął zastępca starosty powiatowego, członek PPR – Adam Ciechanowicz⁴⁸. Zgodnie z informacjami Referatu Rolnego do końca 1945 r. nie odbyło się jednak ani jedno posiedzenie wspomnianego Zarządu⁴⁹. Przez kolejne miesiące praca Samopomocy Chłopskiej oceniana była jako „stojąca w miejscu” i nie przynosząca zamierzonych rezultatów. Mimo to w lipcu 1946 r. powiat mrągowski liczył już dwanaście kół ZSCh, skupiających łącznie 267 członków. Pod ko-

⁴⁵ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/27, k. 24, Sprawozdanie Referatu Zawodowego [XII 1947 r.].

⁴⁶ APO, KW PPR, 1073/69, k. 104, Powiatowa ankieta sprawozdawcza o organizacjach społecznych i innych powiatu mrągowskiego [VII 1948 r.]; APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/27, k. 30, Powiatowa ankieta sprawozdawcza Referatu Zawodowego [za VII 1948 r.].

⁴⁷ APO, KW PPR, 1073/69, k. 159, Powiatowa ankieta sprawozdawcza Referatu Zawodowego [za XII 1948 r.]; Ibidem, k. 163, Powiatowa ankieta sprawozdawcza o organizacjach społecznych i innych powiatu mrągowskiego [XII 1948 r.].

⁴⁸ Adam Ciechanowicz, ur. 14 X 1902 r. w Wilnie; wykształcenie średnie; z zawodu buchalter. Do PPR wstąpił 28 VIII 1945 r. Członek KP. Po zwolnieniu ze stanowiska przewodniczącego ZP ZSCh objął funkcję powiatowego pełnomocnika do spraw podatku gruntowego. Wicestarostą pozostał do IX 1947 r.

⁴⁹ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/25, k. 3, Sprawozdanie Referatu Rolnego [X 1945 r.]; Ibidem, k. 6, Sprawozdanie Referatu Rolnego [XII 1945 r.].

niec 1946 r. ilość kół wzrosła do czternastu, a liczba członków do ośmiuset⁵⁰. Stopniowa rozbudowa struktur ZSCh nie przekładała się jednak na wyniki jej działalności, a już z pewnością nie na takie wyniki, jakich oczekiwała partia. Informowano o zbyt powolnym zakładaniu spółdzielni i nikłym oddziaływaniu przez nie na mieszkańców gmin wiejskich. Nie ustawały oskarżenia wobec Zarządu Powiatowego, a nawet władz wojewódzkich. W maju 1947 r. stwierdzono, że „jeżeli ktoś przyjedzie z województwa to tylko aby zarobić swą dietę i dowiedzieć się czyby czego nie złapał żeby stamtąd wywieźć”⁵¹. Krytykowanego A. Ciechanowicza zastąpił bardziej „wyrobiony” działacz, członek KP – A. Karpiński⁵². Nie wiadomo, czy osoba nowego przewodniczącego podziałała w stu procentach na „uzdrowienie” atmosfery i poprawę pracy ZSCh. Faktem jest, że o ile w połowie 1947 r. liczba kół Samopomocy wciąż wynosiła czternaście, o tyle stan osobowy powiększył się do 1500 członków⁵³. Chociaż do końca tego roku na terenie powiatu powstało łącznie dziesięć spółdzielni gminnych ZSCh, to informacje na temat problemów organizacyjnych związku pojawiały się nieprzerwalnie do końca 1948 r.

Innym z celów reżimu była jak najszybsza i pełna indoktrynacja polskiej młodzieży. Realizacji ów koncepcji służyć miały organizacje młodzieżowe, które w rzeczywistości stanowiły nic innego, jak narzędzie w rękach władz, wykorzystywane w akcjach propagandowych i zbrojnych wystąpieniach przeciwko jawnym bądź ukrywającym się środowiskom niepodległościowym (antykomunistycznym). Najlichnieszą tego typu organizacją, powstałą jeszcze w okresie wojennym, był Związek Walki Młodych (dalej: ZWM)⁵⁴. Z zacho-

⁵⁰ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/8, k. 22, Ankieta sprawozdawcza dotycząca organizacji politycznych i społecznych w powiecie mrągowskim [VII 1946 r.]; Ibidem, k. 32, Ankieta sprawozdawcza dotycząca organizacji politycznych i społecznych w powiecie mrągowskim [XI 1946 r.].

⁵¹ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/25, k. 35, Sprawozdanie Referatu Rolnego [V 1947 r.].

⁵² „Karpiński Andrzej – prezes Pow[iatowego] Zarządu Samopomocy Chłopskiej. Zawodowo pracuje dostatecznie. Nie lepiej pracuje również i po linii partyjnej, jednak przyciśnięty co raz daje co od niego żąda komitet”. Zob.: APO, KW PPR, 1073/69, k. 60, Charakterystyka A. Karpińskiego.

⁵³ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/8, k. 69, Ankieta sprawozdawcza dotycząca organizacji politycznych i społecznych w powiecie mrągowskim [VI 1947 r.].

⁵⁴ ZWM powstał w I 1943 r. i nawiązywał do przedwojennego Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej (wcześniejszy Związek Młodzieży Komunistycznej w Polsce). Tuż po zakończeniu wojny ZWM stał się najważniejszą masową organizacją młodzieżową, z której formowały się późniejsze kadry administracji czy aparatu bezpieczeństwa. Związek istniał formalnie do VII 1948 r., kiedy to po scaleniu z Organizacją Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Związkiem Młodzieży Demokratycznej i Związkiem Młodzieży Wiejskiej „Wici” utworzył Związek Młodzieży Polskiej (ZMP).

wanej dokumentacji wynika, że do końca 1945 r. na terenie powiatu mrągowskiego nie powstała ani jednak komórka ZWM. Pierwsze dane, świadczące o powolnej budowie zrębów tej organizacji, pochodzą ze stycznia 1946 r. Powołany wówczas oddział liczył 26 osób. Z ramienia KP pracami organizacyjnymi ZWM kierował Czesław Krzewiński. Okres stagnacji utrzymywał się przez kolejne pół roku; dopiero w lipcu 1946 r. liczbę komórek zwiększono do trzech (45 członków). Ostatecznie pod koniec 1946 r. lokalne struktury ZWM liczyły sześć oddziałów, skupiających łącznie 105 członków⁵⁵. Była to więc znikoma część lokalnej młodzieży i osób poniżej 21 lat. Kierownictwo KP wskazywało na trzy zasadnicze przyczyny, które w ich odczuciu bezpośrednio doprowadziły do takiego stanu. Po pierwsze, prace organizacyjne ZWM (zakładanie komórek, pozyskiwanie sympatyków) wielokrotnie wstrzymywano z powodu rozsad personalnych w ich terenowym zarządzie. Ci tzw. opiekunowie (wyznaczani przez KP) bądź to uchylali się od zleconej im pracy partyjnej (tłumacząc to obowiązkami zawodowymi), bądź też zmieniali miejsce zamieszkania, przeprowadzając się do innego powiatu czy województwa. Kolejnym czynnikiem miała być działalność PSL, w wyniku której młodzi mieszkańcy woleli wiązać się z tym ostatnim, aniżeli wstępować do komunistycznych organizacji społecznych. Obarczanie ludowców winą za własne braki było stałym elementem polityki rządzącego obozu. Wreszcie jako trzeci czynnik wymieniano kłopoty finansowe KP. Fundusze, jakimi dysponował, miały nie wystarczać na czynne wspomaganie związku (nie zorganizowano chociażby świetlic ze-twuemowskich)⁵⁶. Pomimo iż w czerwcu 1947 r. istniało już szesnaście oddziałów w całym powiecie (dwa miejskie i czternaście wiejskich), to należało do nich zaledwie 300 osób. Do końca roku liczba ta powiększyła się do 351. Tuż przed powstaniem ZMP stan organizacyjny ZWM w powiecie mrągowskim kształtował się na poziomie czternastu komórek i łącznej liczbie 289 członków. Natomiast już po tzw. zjednoczeniu organizacji młodzieżowych, wspomniany ZMP liczył pod koniec 1948 r. piętnaście oddziałów, w skład których wchodziło 447 działaczy młodzieżowych⁵⁷.

⁵⁵ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/8, k. 8, Ankieta sprawozdawcza dotycząca organizacji politycznych i społecznych w powiecie mrągowskim [I 1946 r.]; Ibidem, k. 22, Ankieta sprawozdawcza dotycząca organizacji politycznych i społecznych w powiecie mrągowskim [VII 1946 r.]; Ibidem, k. 34, Ankieta sprawozdawcza dotycząca organizacji politycznych i społecznych w powiecie mrągowskim [XII 1946 r.].

⁵⁶ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/1, k. 21, Sprawozdanie z rocznej pracy KP PPR [od 31 III 1946 r. do 30 III 1947 r.].

⁵⁷ APO, KW PPR, 1073/69, k. 104, Ankieta sprawozdawcza dotycząca organizacji społecznych w powiecie mrągowskim [VII 1948 r.]; Ibidem, k. 163, Ankieta sprawozdawcza dotycząca

Przejęcie pełni władzy w kraju wymagało od komunistów podporządkowania sobie aparatu administracyjnego. W tym celu obsadzano najważniejsze stanowiska zaufanymi działaczami. Dotyczyło to zarówno szczebla centralnego, jak i lokalnych samorządów. W tym celu 7 grudnia 1945 r. powołano Mazurską Wojewódzką Radę Narodową w Olsztynie. Cztery miesiące później informowano: „W toku organizowania są [...] Rady powiatowe. Całość zmontowania Rad powiatowych winna być zakończona do końca maja”⁵⁸. W przypadku Mrągowa tamtejsza Powiatowa Rada Narodowa (dalej: PRN) została utworzona 25 maja 1946 r., z przewodniczącym J. Zgódką na czele⁵⁹. Samego podziału miejsc i stanowisk w Radzie dokonano nieco ponad tydzień wcześniej. Zwołana wówczas tzw. Komisja Porozumiewawcza Stronnictw Demokratycznych postanowiła, że na osiemnaście mandatów przewidzianych dla partii politycznych, PPR i PPS otrzymają po siedem, SL trzy, a PSL jeden. Taki układ zapewniał przewagę tym pierwszym, gdyż w razie jakichkolwiek konfliktów z socjalistami mogli oni liczyć na głosy „lubelskich” ludowców. Warto nadmienić, że mandaty dla PPR zostały rozdzielone pomiędzy jej działaczy już 13 maja, a więc cztery dni przed obradami Komisji i na dwanaście dni przed powstaniem PRN. Do grudnia 1946 r. utworzono rady narodowe na obszarze całego powiatu – w pięciu gminach wiejskich przewodniczącymi byli pepeerowcy, w dwóch socjaliści, a w jednym przypadku (gmina Rybno) była to osoba bezpartyjna. Miejskiej Radzie Narodowej w Mrągowie przewodził działacz PPS, zaś radą narodową w Mikołajkach kierował aktywista PPR. Przynależność partyjną członków rad miejskich i gminnych przedstawia Tabela 3.

---

organizacji społecznych w powiecie mrągowskim [XII 1948 r.]. Przedstawione do tej pory organizacje stanowiły w oczach władzy najważniejsze ośrodki propagandowe, za pomocą których planowano rozszerzać struktury PPR, jednakże nie należały one do jedynych, jakie powstały bądź zostały odtworzone po wojnie na terenie powiatu mrągowskiego. W latach 1945–1948 z polecenia władz centralnych PPR kontrolowano tam następujące – oprócz już przedstawionych – organizacje i związki: Ligę Kobiet, Ligę Morską, Polski Czerwony Krzyż, Polski Związek Zachodni, Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Towarzystwo Przyjaciół Żołnierza, Towarzystwo Przyjaźni Polsko–Radzieckiej, Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego (wraz z Organizacją Młodzieży TUR), Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP), Związek Byłych Więźniów Politycznych, Związek Inwalidów Wojennych, Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Związek Nauczycielstwa Polskiego, Związek Osadników Wojskowych oraz Związek Uczestników Walki Zbrojnej.

⁵⁸ *Fragment dokumentu z 15 kwietnia 1946 r., podpisanego przed I Sekretarza KW PPR w Olsztynie Ryszarda Kalinowskiego, przygotowanego w związku z II Konferencją PPR w Olsztynie*, w: W. Brenda, op. cit., s. 157.

⁵⁹ Wiceprzewodniczącym PRN został Jan Lewandowski z PPS.

Tabela 3. Przynależność partyjna członków miejskich i gminnych rad narodowych w XI 1946 r.

MIEJSKIE I GMINNE RADY NARODOWE*	OGÓLNA LICZBA CZŁONKÓW RADY	PRZYNALEŻNOŚĆ PARTYJNA				
		PPR	PPS	PSL	SL	BEZPARTYJNI
Mrągowo	21	7	7	5	0	2
Mikołajki	14	5	4	3	0	2
Baranowo	13	8	2	0	0	3
Marcinkowo	12	4	4	1	1	2
Nawiady	13	5	3	1	0	4
Piecki	13	5	2	1	0	5
Rybno	11	4	0	0	0	7
Sorkwity	13	3	4	0	1	5
Ukta	12	4	3	0	0	5
Woźnice	12	10	0	0	2	0

* W momencie sporządzania zestawień nie istniała jeszcze Gminna Rada Narodowa w Wyszemborku.

Źródło: APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/28, k. 38, 41–43, 45.

Reasumując, w ciągu pierwszych miesięcy tworzenia rad narodowych na terenie powiatu mrągowskiego tamtejsze kierownictwo PPR podporządkowało sobie organ naczelny w postaci PRN, a także większość rad gminnych i jedną miejską⁶⁰. Niemal całkowicie wykluczono z administracji terenowej środowisko PSL. W połowie 1947 r. na 46 członków (Prezydium i radni) PRN dziewiętnastu było z PPR, a piętnastu z PPS. Dominacja komunistów nastąpiła w radach terenowych. Z łącznej liczby 170 osób pepeerowców było 93 (przeszło 55%), podczas gdy socjalistów zaledwie 33 (niespełna 20%). Co ciekawe, ci ostatni ulegali bezpartyjnym, którzy w liczbie 38 członków stanowili 22%

⁶⁰ Miejskowe władze PPR doskonale wiedziały, że mając w rękach PRN będą mogły całkowicie kontrolować sytuację w administracji powiatu oraz lokalnych samorządach. Znamienne wydają się tu być słowa I Sekretarza KP J. Zgódki, który tuż po utworzeniu PRN odnotował: „W maju [1946 r.] były przygotowania do zorganizowania Pow[iatowej] Rady Nar[odowej] więc nie mogłem się ruszać nigdzie w teren, żeby nie przeoczyć wyborów kandydatów do w/w instytucji”. APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/7, k. 33, Sprawozdanie Referatu Organizacyjnego [V 1946 r.].

stanu osobowego rad gminnych i miejskich. Powyższa sytuacja utrzymywała się niezmiennie do tzw. zjazdu zjednoczeniowego w grudniu 1948 r. Miesiąc przed tym wydarzeniem w mrągowskiej PRN zasiadało 22 członków PPR (46% stanu), podczas gdy w radach gminnych i miejskich było ich łącznie 95 (55% ogólnego stanu)⁶¹.

Kontrolując pracę Starostwa Powiatowego, a od połowy 1946 r. także PRN, kierownictwo KP nie mogło pogodzić się z faktem, że stanowisko burmistrza miasta przypadło działaczowi PPS – w dodatku przewodniczącemu Powiatowego Komitetu PPS – Feliksowi Guisowi⁶². Przeciwko burmistrzowi wymierzono osobiste i polityczne ostrze krytyki. W lipcu 1946 r. Prezydium PRN wysłało wniosek do starosty powiatowego z żądaniem usunięcia F. Guisa z zajmowanego stanowiska. Oskarżano go o brak stosownych decyzji zalecających udekorowanie miasta 22 lipca, potępiając przy tym jego prace na stanowisku przewodniczącego Obwodowej Komisji Głosowania Ludowego. Nie wiadomo, w jaki sposób ustosunkował się do tych zarzutów starosta Cz. Krzewiński, wszak burmistrz nie został odwołany, pomimo dalszych pomówień ze strony J. Zgódki i reszty KP⁶³. Prawdopodobnie jednak o całym zajściu poinformowane zostały władze wojewódzkie. Świadczyć o tym może fakt, iż w maju 1947 r. F. Guis został zawieszony w obowiązkach służbowych, co w istocie miało być pokłosiem inspekcji, przeprowadzonej przez powiatowego instruktora samorządowego⁶⁴. Egzekutywa KP typowała zaś kandydatów na „zwalniane” stanowisko. Ostatecznie w grudniu 1947 r. nowym burmistrzem został Stanisław Kowalik⁶⁵. Ciekawe jest jednak to, że kilka miesięcy wcześniej decyzją KC został on usunięty z partii, a z chwilą objęcia stanowiska był już działaczem... PPS⁶⁶.

⁶¹ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/8, k. 69, Ankieta sprawozdawcza dotycząca organizacji politycznych i społecznych w powiecie mrągowskim [VI 1947 r.]; APO, KW PPR, 1073/69, k. 151, Powiatowa ankieta sprawozdawcza o organizacjach społecznych i innych powiatu mrągowskiego [XII 1948 r.].

⁶² Urząd burmistrza Mrągowa objął 20 VII 1945 r.

⁶³ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/28, k. 9, Sprawozdanie Referatu Administracyjno-Samorządowego [VII 1947 r.].

⁶⁴ APO, KW PPR, 1073/234, k. 73, Charakterystyki członków wchodzących w skład Spółdzielczej Komisji Kontroli Cen przy PRN w Mrągowie, 20 VI 1947 r.

⁶⁵ Brak bliższych danych na temat tej osoby.

⁶⁶ Warto w tym miejscu przytoczyć fragment sprawozdania Referatu Organizacyjnego, dotyczący bezpośrednio osoby S. Kowalika: „W związku z tym że ob. Kowalik Stanisław został usunięty z partii naszej decyzją KC a zajmuje stanowisko referenta wojskowego w starostwie powiatowym należy go z tego referenta przenieść. Tow. [Jan] Jaskólski proponował tow. Żukowskiemu personalnemu Woj[ewódzkiego] Urzędu Olsztyńskiego, że przedłoży pismo poufne, żeby tow. Żukowski zaakceptował go i się przenieście [sic]. Tow. Żukowski

Powyższy przykład walki o władzę w lokalnej administracji nie należał do wyjątków. Wójtów i sołtysów, którzy opowiadali się za innym niż PPR obozem politycznym, poddawano głośnej krytyce, wymuszając ich rezygnację bądź „przejście” na „właściwą stronę”. Dążono do całkowitej dominacji w samorządzie wiejskim, niwelując wpływy PPS, a już zwłaszcza „odcinając” od władzy ludowców z PSL. W połowie 1947 r. w siedmiu z dziewięciu gmin wiejskich wójtami byli członkowie PPR. Z ogólnej liczby 109 sołtysów do partii należało 42, bezpartyjnych było 48, zaś działacze PPS i SL kolejno siedmiu oraz dwóch. W listopadzie 1948 r. wszyscy wójtowie należeli już do PPR. W przypadku sołectw za obozem rządzącym opowiadało się 48 sołtysów. W dalszym ciągu utrzymywała się wysoka liczba bezpartyjnych (53 sołtysów); czterech sołtysów popierało PPS, a dziewięciu SL⁶⁷.

Kontrola organizacji i środowisk społecznych oraz organów administracyjno-samorządowych nie byłyby możliwe bez udziału zbrojnego ramienia reżimu – aparatu represji, gotowego zdławić ogniska oporu w załączku, stosując w tym celu wszelkie metody przymusu.

Wiosną 1945 r. utworzono w Olsztynie struktury Milicji Obywatelskiej oraz Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: WUBP). Kolejne miesiące upłynęły na formowaniu jednostek bezpieczeństwa w terenie. PUBP w Mrągowie powstał pod koniec lipca, a KP MO nieco ponad miesiąc wcześniej (12 czerwca). Pierwszymi szefami obu placówek byli kolejno Kazimierz Krowicki⁶⁸ i Stanisław Stasiak⁶⁹. W opinii kierownictwa KP żaden z nich nie przejawiał skłonności do jakiegokolwiek współpracy:

---

odradzał, żeby tego nie robić bo PPS będzie mówić, że nowy starosta [J. Jaskólski – przyp. D.Z.] robi nagonkę na PPS. To jest nie prawdziwe, tylko tow. Żukowski żyje w bardzo dobrej komitywie z Kowalikiem i dlatego go trzyma a Referat Wojskowy powinien być otoczony pewną tajemnicą”. Zob.: APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/7, k. 123, Sprawozdanie Referatu Organizacyjnego [X 1947 r.]. Przedstawiona sprawa jest jedną z wielu, kiedy to komuniści za wszelką cenę starali się izolować, a następnie usuwać działaczy PPS i PSL z najważniejszych stanowisk administracyjnych.

⁶⁷ APO, KW PPR, 1073/68, k. 77, Ankieta sprawozdawcza Referatu Administracyjno-Samorządowego KP PPR w Mrągowie [VII 1947 r.]; Ibidem, k. 148, Ankieta sprawozdawcza Referatu Administracyjno-Samorządowego KP PPR w Mrągowie [XI 1948 r.].

⁶⁸ Kazimierz Krowicki, ur. 23 II 1923 r. w Gostyninie; przed wojną należał do ZHP. W okresie od 13 II 1945 r. do 4 VI 1945 r. był funkcjonariuszem PUBP w Obornikach Wielkopolskich. Przeniesiony do Olsztyna, gdzie 31 VIII 1945 r. otrzymał zadanie utworzenia struktur UB w powiecie mrągowym. Szefem PUBP pozostał do VII 1946 r. Następnie, po ukończeniu półrocznego kursu w łódzkim Centrum Szkoleniowym Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), objął z dn. 23 V 1947 r. stanowisko szefa PUBP w Węgorzewie.

⁶⁹ Stanisław Stasiak, ur. 25 IV 1914 r. w Kaliszu; w okresie międzywojennym należał do SL. Po wybuchu wojny działał w Batalionach Chłopskich. W PPR od 21 VI 1945 r.

Komendant U.B.P oświadczył nam [KP PPR] że żadnych sprawozdań nam nie będzie zdawał bo oni są wydzieloną jednostką i mają specjalne prawa i przywileje. [...] komendant [MO] niezdolny jest do zorganizowania należycie posterunku”, i dalej: „Nie ma najmniejszej współpracy między starostwem ani bezpieczeństwem. Żyją ustawicznie na stopie wojennej. [...] Jeżeli chodzi o stosunek do naszej organizacji [KP PPR – przyp. D.Z.] to można powiedzieć że jest pod pse^m70.

Obie formacje walczyły o miano faktycznej „tarczy i miecza” reżimu. Latem 1946 r. nowym szefem PUBP (bynajmniej nie z powodu zawieszenia czy zwolnienia poprzednika) został Stanisław Kędziński⁷¹. Roszady personalne na kierowniczych stanowiskach bezpieki były częstą praktyką stosowaną przez władze centralne. Zmiany te w żaden sposób nie wpłynęły na poprawę relacji między KP, PUBP i MO. Wizytująca powiat mrągowski instruktorka KW stwierdzała wprost: „MO nie chce współpracować z UB”⁷². W tym czasie do miasta skierowano też Józefa Kosińskiego⁷³, początkowo w charakterze starszego referenta PUBP, by po kilku miesiącach awansować go na zastępcę kierownika i p.o. szefa. Z kolei odwołanego komendanta MO S. Stasiaka zastąpił na tym stanowisku Adam Dzidowski⁷⁴, od listopada 1947 r. członek Egzekutywy KP. Komórki PPR obu placówek skupiały wówczas: UB – 36 osób,

⁷⁰ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/7, k. 2, Sprawozdanie z działalności wszystkich instytucji powiatu mrągowskiego, 28 VII 1945 r. Szefa PUBP, K. Krowickiego, oceniano wówczas następująco: „Komendantem U.B. jest 22 letni podporucznik z wybujałą fantazją. Uprawia on bez przerwy sport jeżdżąc motocyklem lub z okna swojego biurka otwiera ogień karabinowy taki, że człowiek ma wrażenie że jest w pierwszych liniach natarcia [...] Komendant U.B. najlepiej zadokumentował swą przynależność do partii [gdy] zabrał nam maszynę do pisania, którą znaleźliśmy w jednym z magazynów”.

⁷¹ Stanisław Kędziński, ur. 4 X 1916 r. w Serocku; ukończył siedem klas szkoły powszechnej. W PPR od 10 XI 1943 r. Po zakończeniu wojny wrócił do rodzinnego miasta i na krótko został wartownikiem MO. Od VIII 1945 r. pracował w PUBP w Hołdziejach Pruskim (późniejszy Pasłęk). Następnie objął stanowisko szefa PUBP w Mrągowie, które sprawował od 17 VII 1946 r. do 28 IV 1947 r. Po tym czasie wysłany na półroczny kurs szkoleniowy. Od 1 I 1948 r. do 11 IV 1950 r. pełnił obowiązki kierownika PUBP w Szczytnie. 16 VII 1948 r. awansowany do stopnia podpułkownika.

⁷² APO, KW PPR, 1073/30, k. 23, Sprawozdanie z działalności PPR w powiecie mrągowskim, 11 V 1947 r.

⁷³ Józef Kosiński, ur. 30 III 1925 r. w Ratoszynie; ukończył trzy klasy gimnazjum. Do PPR wstąpił 15 II 1943 r. Po odbyciu kursu w Centrum Wyszczolenia MBP skierowany do pracy w mrągowskim PUBP. 1 VII 1948 r. awansowany do stopnia porucznika. Oficjalnym kierownikiem PUBP został 1 III 1949 r. Pół roku później zwolniony dyscyplinarnie ze służby (zatajenie prawdziwego życiorysu).

⁷⁴ Adam Dzidowski, ur. 27 XII 1924 r.; ukończył siedem klas szkoły powszechnej. W PPR od 27 IV 1946 r.

MO – 21⁷⁵. Działania władz centralnych zmierzły do całkowitego „upartyjnienia” aparatu bezpieczeństwa, przekształcając jego szeregi w zbrojne ramię PPR. Należy też odnotować utworzenie na terenie powiatu jednostek Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej (ORMO), której zastępy wykorzystano podczas referendum i wyborów do Sejmu Ustawodawczego⁷⁶.

W maju 1946 r. pepeerowcy rozpoczęli masową akcję propagandową, polegającą w głównej mierze na „uświadomieniu” lokalnej społeczności celów i założeń wspomnianego już referendum ludowego⁷⁷. Podczas posiedzeń KP na działaczy nakładano obowiązek zwoływania wieców wyborczych w Mrągowie i Mikołajkach oraz na terenach wszystkich gmin wiejskich. Stosowano przy tym taktykę roszady, polegającą na tym, że w danym mieście bądź wsi wyznaczony towarzysz przemawiał tylko raz, po czym przenosił się w inne miejsce. Nierzadko buńczuczne hasła wywoływały przejawy krytyki i oburzenia wśród zebranych. Nadzorująca ów proces instruktorka KC pisała: „W Ządzborgu w Komitecie Powiatowym informowano mnie, że nastroje wśród autochtonów nie są nam przychylne, a na wiecu, na którym przemawiał tamtejszy starosta-towarzysz, stare kobiety, Mazurki, protestowały głośno, że nigdy Polkami nie będą”⁷⁸. Niestety sam przebieg głosowania, jak i szczegóły kampanii referendalnej, nie zostały skrupulatnie odnotowane w dokumentacji. Wiadomo,

⁷⁵ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/8, k. 105, Blankiet sprawozdawczy o ilości i liczebności komórek PPR w Mrągowie [XI 1947 r.].

⁷⁶ W VII 1947 r. szeregi ORMO w powiecie mrągowskim skupiać miały 181 członków. APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/2, k. 53, Protokół z posiedzenia KP PPR, 15 VII 1947 r.

⁷⁷ Województwo olsztyńskie zostało podzielone na 270 obwodów, z łączną liczbą 196 328 osób uprawnionych do głosowania. Wskazana liczba ogłoszona została w VII 1946 r. przez Głównego Komisarza Głosowania Ludowego. Różni się ona od liczby podawanej miesiąc wcześniej przez Okręgową Komisję Głosowania Ludowego (155 776 uprawnionych). Bohdan Łukaszewicz stwierdza, iż rozbieżność była wynikiem pośpiechu przy sporządzaniu zestawień przez starostwa powiatowe. Ponadto nie uwzględniono znacznej części ludności autochtonicznej, która wpisana została na listy już po ogłoszeniu danych przez Komisję. B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991, s. 87.

⁷⁸ *Sprawozdanie (L. Rewińskiej?) z pobytu w Komitecie Wojewódzkim w Olsztynie w czasie od 16 do 20 czerwca 1946 r.*, w: W. Brenda, op. cit., s. 166. Cytowane sprawozdanie zawiera także opis przygotowań poczynionych przez olsztyński KW w celu odpowiedniej agitacji ludności powiatów: „Z terenu wysłano na każdy powiat ekipy po 6 do 11 ludzi z aktywu miejscowego i z ludzi, przesłanych przez Warszawę. Nadto poszły w teren brygady K.B.W. i Wojska. Poszło na powiaty 15 samochodów z literaturą. Ze sprawozdań ekip, wysłanych w teren widać, że docierają do wsi, przyjmowani niezbyt chętnie przez wójtów. Propagandyści nasi skarżą się na brak żywności i warunków noclegowych po wsiach”. Wspomniane oddziały Ludowego Wojska Polskiego wchodziły w skład 15. Dywizji Piechoty. W latach 1946–1954 w powiecie mrągowskim stacjonowali żołnierze z 54. pułku piechoty.

że od czerwca, w każdą niedzielę i święto, organizowano wiece, na których – wraz z działaczami PPS i przy obecności wojska – skandowano hasło „3xTAK”⁷⁹. W oczach I Sekretarza KP samo referendum w powiecie „wypadło możliwie dobrze, jednak nie wszyscy partyjniacy poczuli się do swoich obowiązków i spełniali swoje powinności jakie powinni spełnić”⁸⁰. J. Zgódka dodawał przy tym: „nie wykonywali [działacze] zaleceń moich, ażeby chodzić od domu do domu i nawiązując rozmowę z sąsiadami na temat wyborów, tłumaczyli potrzebę głosowania »tak«. Nie udawali się do gromad, gdzie nasze komórki nie były jeszcze zorganizowane i nie popularyzowali naszych haseł”⁸¹. Krytyce poddano też sekretarzy kół i ORMÓ. Uskarżano się na brak zdecydowanych działań ze strony trójek partyjnych, które w założeniu miały przyciągać do urn wyborczych wszystkich niezdecydowanych, a następnie nakłaniać ich do poparcia rządu. Ostatecznie, według szacunkowych danych, w powiecie mrągowskim na I pytanie „TAK” odpowiedziało 27,8% głosujących, na II – 38%, a na III – 52,5%. Podobne wyniki odnotowano w większości powiatów, gdzie przeważały skupiska rodzimej ludności mazurskiej⁸².

⁷⁹ Pytania sformułowane były następująco: 1. Czy jesteś za zniesieniem Senatu?; 2. Czy chcesz utrwalenia w przyszłej Konstytucji ustroju gospodarczego, zaprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienie podstawowych gałęzi gospodarki krajowej, z zachowaniem ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej?; 3. Czy chcesz utrwalenia zachodnich granic Państwa Polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej? Dziennik Ustaw, 1946, nr 15, poz. 104. Z kolei ówczesna współpraca z PPS podsumowana została – w dość ogólny sposób – przez J. Zgódkę dopiero dziesięć miesięcy później. W III 1947 r. I Sekretarz KP pisał: „W związku z tym, że na wiec [propagandowy] częściowo wyjeżdżali przedstawiciele P.P.S. a partia nasza nie cieszyła się dużą popularnością wśród mieszkańców powiatu, nie kładziono większego nacisku na linię partyjną, a na agitację ogólną żeby można było przeprowadzić jak najlepiej głosowanie Ludowe”. Zob.: APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/1, k. 11, Sprawozdanie z rocznej pracy KP PPR [od 31 III 1946 r. do 30 III 1947 r.].

⁸⁰ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/7, k. 37, Sprawozdanie z pracy partyjnej KP [od 1 IV do 30 VIII 1946 r.].

⁸¹ Ibidem.

⁸² Cz. Osękowski, *Mazurzy wobec referendum z 30 czerwca 1946 roku*, Borussia. Kultura–Historia–Literatura, t. 12/1996, s. 102. Według oficjalnych wyników referendum, ogłoszonych 12 VII 1946 r., na Warmii i Mazurach głosowało 165 728 osób (84,1% ogólnej liczby uprawnionych), z czego głosów ważnych było 94,7%. Odpowiedzi „TAK” lub „NIE” na zadane pytania udzielić miał następujący procent głosujących: pytanie I: tak – 63,9%, nie – 36,1%; pytanie II: tak – 72%, nie – 28%; pytanie III: tak – 85,3%, nie – 14,7%. R. Syrwid, *Od partnerstwa do wymuszonej „jedności”*. Olsztyńska organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945-1948, Łódź 2004, s. 71. Dla województwa olsztyńskiego zachowały się rzeczywiste wyniki referendum ze 150 obwodów. W ich świetle głosujących było 101 182 osoby (94,8% oddało głosy ważne), a na pytania odpowiadano następująco: pytanie I: tak – 32,1%,

Przygotowania do zaplanowanych na styczeń 1947 r. wyborów do Sejmu Ustawodawczego rozpoczęły się Mrągowie już we wrześniu 1946 r.⁸³ Kierownictwo KP przystąpiło do formowania – wspólnie z PPS – komitetów obywatelskich (po siedem osób), pięcioosobowych zespołów partyjnych, a nawet dwuosobowych komitetów domowych (!)⁸⁴. W skład wyborczego Komitetu Obywatelskiego weszło trzech działaczy PPS oraz po dwóch z PPR i SL⁸⁵. Ponadto członkom KP nakazywano weryfikować meldunki uprawnionych do głosowania i rozprowadzać wśród nich partyjną literaturę. Wobec PSL planowano: „Na wiecach objaśniać jaka jest polityka P.S.L. Zbierać materiały [sic] na P.S.L. i wysyłać do Komisji Specjalnej. Robić to wspólnie z P.P.S. szukać czegoś, ażeby można było ich przytrzymać”⁸⁶. W przypadku ludności wiejskiej (terminy wieców ustalano z działaczami PPS) starano się poruszać głównie tematy gospodarcze, wskazując przy tym same „korzyści”, jakie nieść miało poparcie dla stronnictw tzw. Bloku Demokratycznego⁸⁷. Dodatkowo w grudniu

---

nie – 67,3%; pytanie II: tak – 52,2%, nie – 47,8%, pytanie III: tak – 64,8%, nie – 35,2%. Ibidem, s. 72.

⁸³ Całe województwo olsztyńskie podzielono na dwa okręgi wyborcze (nr 21 – Olsztyn, nr 22 – Biskupiec), a te z kolei na 147 obwodów. W przypadku powiatu mrągowskiego (okręg nr 22) podział na obwody wyborcze wyglądał następująco: obwód I – Mrągowo; obwód II – gminy: Mikołajki, Baranowo, Woźnice (Jarzębów); obwód III – gminy: Piecki, Nawiady, Ukta; obwód IV – gminy: Sorkwity, Rybno; obwód V – gmina Marcinkowo [na czas wyborów do obwodu V włączono również wieś Balc (Zawada) z gminy Baranowo]; obwód VI – gmina Wyszembork. W poszczególnych obwodach uprawnionych do głosowania było kolejno: obwód I – 2452 osób, obwód II – 1371 (Mikołajki – 622, Baranowo – 409, Woźnice – 340), obwód III – 1338 (Piecki – 412, Nawiady – 352, Ukta – 574), obwód IV – 1024 (Sorkwity – 800, Rybno – 224), obwód V – 937 (Marcinkowo – 927, Balc – 10), obwód VI – 1330. Ogółem liczba uprawnionych do głosowania w powiecie mrągowskim wynosiła 8452 osoby. APO, KW PPR, 1073/70, k. 1, Spis liczbowy osób uprawnionych do głosowania w powiecie mrągowskim, 2 XI 1946 r.; Ibidem, k. 2–8, Liczbowy wykaz uprawnionych do głosowania w poszczególnych gminach powiatu mrągowskiego. W obu dokumentach gmina Wyszembork błędnie określona została jako gmina Jarzębów.

⁸⁴ Dodatkowo powoływano dziesięcioosobowe zespoły, które zajmowały się m.in. rozprowadzaniem prasy propagandowej w konkretnych częściach miasta.

⁸⁵ Członkami Komitetu Obywatelskiego w Mrągowie byli: z PPR – Czesław Krzewiński (przewodniczący) i Józef Zgódką; z PPS – Leon Kielak, Jan Wieczorkowski i Włodzimierz Baran; z SL – Władysław Pawlak i Marian Oleński. Ich zastępcami byli: Roman Sagałło (PSL) i Roman Zawnik (PPS). APO, KW PPR, 1073/70, k. 13, Skład Komitetu Obywatelskiego ds. głosowania Sejmowego w Mrągowie.

⁸⁶ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/2, k. 38, Protokół z posiedzenia KP PPR, 25 IX 1946 r.

⁸⁷ W skład Bloku wchodziły cztery ugrupowania polityczne: Polska Partia Robotnicza, Polska Partia Socjalistyczna, Stronnictwo Demokratyczne oraz Stronnictwo Ludowe. Ponadto komuniści podporządkowali sobie formalnie niezależne (startujące osobno) Stronnictwo Pracy i rozłamową frakcję ludowców – Polskie Stronnictwo Ludowe „Nowe Wyzwolenie”.

1946 r. KP przyjął wniosek F. Guisa, aby wiece przedwyborcze odbywały się w siedzibach gmin bądź jedynie w dwóch lub trzech miejscowościach z danego terenu. Uzasadniano to spostrzeżeniem, że przy stosunkowo małym zaludnieniu powiatu większa ilość zebrań skupiłaby po kilka osób, podczas gdy wiec gminny przyciągnąć powinien szersze grono⁸⁸. Wydaje się, że był to celowy zabieg propagandowy, w myśl którego zebranie w gminie „obrazowo” przedstawiało jego uczestników w korzystniejszy dla partii sposób, aniżeli wiece w wioskach, gdzie ilość potencjalnych słuchaczy była znikoma. Dodatkowo, podczas grudniowej narady trójek partyjnych (wyznaczonych do pracy przy komisjach obwodowych) oceniano nastroje lokalnej społeczności i stopień jej poparcia dla Bloku. Okazuje się, że opinie mieszkańców pięciu gmin (Baranowo, Mikołajki, Mrągowo, Sorkwity, Wyszembork) były zbyt rozbieżne, aby jednoznacznie określić, która z trzech grup: autochtoni, osiedleńcy czy repatrianci, poprze w całości listę nr 3. Podkreślano przy tym brak zdecydowania Mazurów, a często ich jawną niechęć wobec wyborów: „[Mazurzy] są nadal martwi i mówią, że to głosowanie to takie że albo przyjdą Sowiety, albo Amerykanie i oni sami nie wiedzą co robić i jak głosować. [...] co innego robią, a co innego myślą. Nie mają pojęcia o polityce i nie wiedzą dokładnie co to jest P.S.L. a co blok demokratyczny”⁸⁹. Szeroko omawianą kwestią była także praca trójek partyjnych i komisji obwodowych⁹⁰. Doskonałym

⁸⁸ APO, KP PPR w Mrągowie, 1083/4, k. 11, Protokół z posiedzenia aktywów PPR i PPS, 6 XII 1946 r.

⁸⁹ APO, KW PPR, 1073/70, k. 19, Protokół z narady trójek partyjnych przy komitetach obwodowych, 1 XII 1946 r.

⁹⁰ W tym miejscu warto zwrócić uwagę na incydent, jaki wydarzył się w połowie XII 1946 r. w gminie Sorkwity. Przebieg całego zajścia relacjonował J. Zgódka: „W dniu 18–XII–1946 roku o godzinie 15-tej zostało zdjętych przez szefa P.U.B.P. dwóch kancelistów gminnych w gminie Sorkiewicze [sic]. Powody podaje poniżej. W gminie zaczęli oni pracować z początkiem października, jednak zachowanie się ich nasuwało pewne wątpliwości, dlatego też partyjniacy wzięli ich pod obserwację. Po trzech tygodniach były już rezultaty, że są to przywódcy W.i.N.u. Podejrzenia okazały [się] słuszne, bo po zaarrestowaniu ich podczas rewizji znaleziono następujące rzeczy: Przy aresztowanym pistolet i 2 magazyny [raczej magazynki], a w mieszkaniu dwa mauzery, 40 zapalników i spłonek do min, oraz inne materiały wybuchowe. Prócz tego znaleziono notes w którym był pisany pamiętnik tych bandytów. W pamiętniku tym opisane jest dokładnie gdzie robili napady, ilu ludzi zabili i jak działali. Pamiętnik był pisany od dnia 2 lutego do 20 listopada. Po przybyciu na teren naszego powiatu zapisali się do P.P.S.u. Po dwóch tygodniach pobytu zameldowali w U.B.P., że w nocy napadli na nich bandyci z W.i.N.u i po rzekomym z biciu ich, powiedzieli im żeby się z P.P.S.u wypisali. W pamiętniku tym piszą że napad był spozorowany [sic] żeby mogli otrzymać broń. W dniu 20 został zatrzymany zastępca Komisarza Ziemskiego w Mrągowie ob. [Czesław] Bachmura [z] P.P.S. (członek zarządu) bo w pamiętniku

przykładem tego, że wybory do Sejmu Ustawodawczego odbywały się pod całkowitą kontrolą komunistów, jest fakt włączenia do trójek przewodniczących komisji. W Mikołajkach tego typu zabieg stanowić miał, w świetle dokumentów, o „lepszej współpracy” obu stron⁹¹. Każdy członek trójki odpowiedzialny był za konkretny element pracy partyjnej, np. kolportaż materiałów propagandowych, masową bądź indywidualną agitację, pomoc w organizacji wieców itp. Ponadto do ich zadań należało prowadzenie spisów osób „podejrzanych o reakcyjne poglądy i współpracę z bandami”. W całym powiecie miało ich być 61, przy czym najwięcej w gminie Baranowo – 32 osoby⁹². Komisje wyborcze ze wszystkich sześciu obwodów powiatu skupiały łącznie 42 członków i ich zastępców. Z pośród nich 34 (w tym pięciu przewodniczących) należało do PPR, podczas gdy socjalistów było zaledwie trzech. Tytuł samo było bezpartyjnych, a dwie osoby należały do SL. Z kolei na całkowitą liczbę 42 kandydatów, z listy Bloku Demokratycznego startowało aż 41 (PPR – 21, PPS – 13, SL – 5, bezpartyjnych – 2). Jedynym kandydatem z ramienia PSL był R. Śmigałło⁹³. Wyraźnie zatem widać, że obóz władzy zdominował składy lokalnych komisji obwodowych, pozbawiając środowisko PSL jakiegokolwiek szansy na prowadzenie uczciwej i wolnej kampanii wyborczej⁹⁴.

---

tym pisali że u »Szczyta« byli przez 10 dni, a on ich karmił i dawał instrukcje o wojsku U.B.P. i P.P.Rze. Że ten Bachmura miał pseudo[nim] »Szczyt« to wiedzieliśmy o tym od sierpnia b.r. bo dostaliśmy pewne dane od jednej osoby z Ostrołęki. Na tej podstawie zmieniliśmy peperowców z obwodowej komisji głosowania, a daliśmy swoich ludzi pewnych. Dochodzenie w toku i coraz więcej materiału obciążającego jest na P.P.S.” Wynika więc, że od udziału w komisjach obwodowych odsuwano nie tylko przeciwników PPR, ale i ich oficjalnych koalicjantów z Bloku Demokratycznego. Zob.: APO, KW PPR, 1073/70, k. 32, Doniesienie J. Zgódki, 20 XII 1946 r. Wspomniany Cz. Bachmura (ps. „Sosna”, „Wir”, „Szczyt”) kilka miesięcy później został skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie na 14 lat więzienia (na mocy amnestii wyrok złagodzone do 5 lat). Szerzej o jego niepodległościowej działalności i późniejszych losach zob.: W. Brenda, „Wir” – żołnierz i konspirator, „Debata”, nr 9(12)/2008, s. 20–21.

⁹¹ APO, KW PPR, 1073/70, k. 20, Protokół z narady członków PPR i trójki partyjnej w Mikołajkach, 10 XII 1946 r. Przy wykazach składów komitetów obywatelskich zaznaczano osobno, który z członków jest Mazurem.

⁹² APO, KW PPR, 1073/70, k. 36–40, Ankiety trójek partyjnych.

⁹³ APO, KW PPR, 1073/70, k. 61, Lista kandydatów wyborczych w powiecie mrągowskim; Ibidem, k. 72, Wykaz składów komisji obwodowych w powiecie mrągowskim.

⁹⁴ Ostatecznie, według informacji podanych przez władze, 19 I 1947 r. w wyborach do Sejmu Ustawodawczego w województwie olsztyńskim wzięło udział 193 493 osoby (93,9% uprawnionych do głosowania). Blok Demokratyczny zdobył 96,19% głosów ważnych, PSL zaś 3,81%. Wobec powyższego, wszystkie osiem mandatów poselskich znalazło się w rękach kandydatów Bloku. B. Łukaszewicz, op. cit., s. 171. W skali całego kraju Blok Demokratyczny miał uzyskać 80,1% głosów (394 mandaty), a PSL 10,3% (28 mandatów). Podobnie jak

Trzy i pół letni okres istnienia KP PPR w Mrągowie zakończył się – tak jak w całym kraju – z chwilą tzw. Zjazdu Zjednoczeniowego PPR i PPS (15–21 grudnia 1948 r.), na którym utworzono Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą (PZPR). Doszło więc do scalenia obu partii, które do tego czasu formalnie tworzyły porozumienie. W rzeczywistości tzw. zjednoczenie było niczym innym, jak rozbiciem ostatniej opcji politycznej, stanowiącej realną konkurencję dla PPR. Towarzyszące temu wydarzeniu „czystki” w szeregach obu partii przybierały na sile już od czerwca 1948 r. Wówczas też rozpoczęto na Warmii i Mazurach kursy wspólnego szkolenia ideologicznego działaczy PPR i PPS. Od września 1948 r. selekcją przyszłych kadr PZPR zajmowała się Wojewódzka Szkoła Międzypartyjna w Olsztynie. Pozbywano się zarówno „niepewnych” sekretarzy komitetów, jak i zwykłych, szeregowych aktywistów. Proces ów skierowany był przeciwko wszystkim, którzy w mniejszym bądź większym stopniu oponowali z polityką totalitarnej władzy.

Wewnętrzne „czystki” w PPR trwały nieprzerwanie aż do grudnia 1948 r. Terenowe ogniwa nadzorowały akcję poprzez tzw. trójki do spraw oczyszczania szeregów. W Mrągowie zadanie to powierzono: p.o. starosty Janowi Jaskólskiemu⁹⁵, szefowi PUBP J. Kosińskiemu oraz II Sekretarzowi KP Władysławowi Witmanowi⁹⁶. Na kilka dni przed zjednoczeniem, olsztyńska Egzekutywa wyznaczyła składy przyszłych komitetów powiatowych PZPR. 70% każdego komitetu tworzyć mieli pepeerowcy, a pozostałe 30% socjaliści. Komuniści objęli również stanowiska pierwszych sekretarzy w szesnastu z osiemnastu powiatów⁹⁷. I Sekretarzem KP PZPR w Mrągowie został nie kto inny, jak doświadczony, blisko czterdziestoletni Józef Zgódka.

---

w przypadku referendum, wybory do Sejmu Ustawodawczego odbywały się przy pełnej inwigilacji głosujących, a późniejsze wyniki zostały sfalszowane przez komunistów.

⁹⁵ Jan Jaskólski, ur. 3 II 1903 r. w Łowiczu; wykształcenie średnie. Do 1939 r. pracował w administracji państwowej, m.in. we Lwowie, Nowogrodku i Poznaniu. Brał udział w obronie Warszawy we IX 1939 r. Następnie do IX 1944 r. zajmował się handlem. Po zakończeniu wojny wicestarosta powiatu olsztyńskiego. W PPR od 9 III 1945 r. Obowiązki starosty powiatu mrągowskiego pełnił od 6 X 1947 r. do 15 XII 1948 r.

⁹⁶ Władysław Witman, ur. w 1905 r.; do PPR wstąpił 18 III 1947 r. Funkcję II Sekretarza KP PPR w Mrągowie pełnił od 1 IX 1948 r.

⁹⁷ APO, KW PPR, 1073/3, k. 189, Stosunek procentowy Komitetów, Egzekutyw i etatowych pracowników Komitetów Powiatowych i Wojewódzkiego.

THE ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF THE DISTRICT COMMITTEE OF THE POLISH WORKER'S PARTY IN MRĄGOWO DISTRICT IN 1945-1948

The District Committee of the PWP in Mrągowo was founded in July 1945 r. At that time, there were also founded facilities of Citizens' Militia and District Office for *Public Security*. Both of these institutions suppressed all forms of social resistance.

For more than three years, absolute power in Mrągowo exercised the General Secretary of the District Committee – Józef Zgódka. The Polish communists subjugated also the administrative offices of the district. The chief executive, Czesław Krzewiński, was also an activist of the Polish Workers' Party and a member of the District Committee.

Activities of Polish communists in the district was focused mainly on subordinating of all social organizations and trade unions, enforcing cooperation with Polish Socialist Party and exclusion from political life members of Polish Peasant Party. The PWP wanted to perpetuate their supremacy through a popular referendum in June 1946 and legislative elections to parliament in January 1947. The defeat contributed to the fact that the communists falsified the results of both. For the above issues should also include a very interesting problem of the relationship between members of the District Committee and local officials of Citizens' Militia and *Public Security*.

The implementation of the above issues it was intended to achieve by setting up special departments for the District Committee. The employees of each of departments dealt with issues related to politics and other aspects of community life in the district Mrągowo.